

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ АБО ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Пивоварова Анастасія Валентинівна

здобувачка вищої освіти

Навчально-науковий інститут

права та інноваційної освіти

Науковий керівник:

Шаповалова Катерина Геннадіївна

доктор філософії в галузі «Право», доцент

ORCID ID:000-0003-4027-7576

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Дніпровський державний університет

внутрішніх справ, Україна

В українському законодавстві закріплено два взаємопов'язані, але відмінні правові інститути визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. Вони врегульовані статтями 43 і 46 Цивільного кодексу України. Їхня основна мета полягає у встановленні правової визначеності у випадках, коли місцеперебування людини невідоме протягом тривалого часу. У сучасних реаліях, зокрема в умовах воєнного стану, переміщення населення, втрати документів і руйнування інфраструктури, реалізація цих норм стикається зі значними труднощами, що потребують удосконалення процедур і законодавчих механізмів [4].

У практиці положення нерідко створює труднощі, оскільки не завжди можливо визначити момент зникнення, підтвердити останнє місце проживання чи зібрати докази. Особливо гостро ці питання постають у випадках зникнення осіб у районах бойових дій або на тимчасово окупованих територіях.

Значну увагу потребує і процесуальний аспект. Заяви про визнання безвісно відсутньою або оголошення померлою подаються відповідно до правил підсудності. Проте Бобко В.Г. зауважує, що через переміщення населення, знищення житла та відсутність доступу до документів визначення належного суду часто є проблематичним. Судова практика свідчить, що заяви нерідко повертаються через формальні неточності або недостатність доказів, що суттєво ускладнює доступ громадян до правового захисту [1, с.241]. Так, у справі № 710/1160/24 Верховний Суд встановив порушення процесуальних норм, оскільки суд першої інстанції розглянув заяву одноособово, що суперечить вимогам Цивільного процесуального кодексу України щодо колегіального розгляду окремих категорій справ [6]. Це призвело до скасування ухваленого рішення та

повернення справи на новий розгляд, демонструючи, що навіть формальні порушення процесуальної форми можуть істотно перешкоджати ефективному захисту прав заявників.

Правове регулювання цих питань у період воєнного стану зазнало певної адаптації. Суди отримали можливість оголошувати особу померлою у скорочені строки, якщо її зникнення пов'язане з воєнними діями чи надзвичайними обставинами. Законодавець передбачає подальші зміни до статті 46 Цивільного кодексу України [4] з метою уточнення таких підстав. Однак навіть ці новації не усувають усіх проблем, оскільки встановлення фактичних обставин зникнення залишається надзвичайно складним.

Не менш важливими є наслідки застосування зазначених норм К.Р. Резворович, О.С. Юнін, М.П. Юніна зазначають, що визнання особи безвісно відсутньою передбачає встановлення опіки над її майном, тоді як оголошення померлою відкриває спадщину і тягне за собою зміни у майнових правах інших осіб. У сучасних умовах це призводить до численних юридичних колізій, коли майно фактично залишається без управління, а спадкоємці не можуть реалізувати свої права через відсутність судового рішення. Водночас поява особи після її оголошення померлою створює нові проблеми, пов'язані з поверненням майна та відновленням попереднього правового статусу [3, с.141].

Нормативна база, яка регулює зміст заяв про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, залишається неповною. Законодавство не містить вичерпного переліку осіб, які мають право звертатися до суду, а також не деталізує вимоги до змісту таких заяв. Це призводить до значної кількості відмов у відкритті провадження або повернення документів заявникам. В умовах воєнного стану, коли збір доказів і отримання довідок ускладнені, ці недоліки суттєво впливають на ефективність правозастосування.

Проблеми також стосуються строків розгляду справ. Скрипник В.Л. звертає увагу на те, що хоча законом передбачено певні часові межі, на практиці процес часто затягується через завантаженість судів та складність перевірки обставин. Водночас закон допускає скорочення строків у випадках, пов'язаних з воєнними діями, проте це питання залишається на розсуд суду, що створює різнотлумачення та порушує принцип єдності правозастосування [2, с.325].

Сучасні умови, зокрема збройний конфлікт, масові переміщення населення та нестача достовірних даних, вимагають оновлення інституту визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення померлою. Нинішні механізми не повністю відповідають реаліям, що потребує спрощення судових процедур і створення єдиного електронного реєстру зниклих осіб для підвищення ефективності доказування.

Отже, чинне законодавство України забезпечує загальний механізм визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою, однак його практичне застосування ускладнюється низкою процедурних та організаційних бар'єрів. Додатковою проблемою є те, що наявні норми не враховують

масштабних викликів воєнного часу, зокрема зростання кількості зниклих осіб та обмеженість достовірних джерел інформації. Сучасні умови зумовлюють необхідність модернізації відповідних правових процедур, спрощення доступу до правосуддя та впровадження електронних реєстрів, що оптимізують процес встановлення фактів зникнення. Важливим є також уніфікування підходів до визначення підстав і строків для ухвалення рішень у справах цієї категорії.

Список використаних джерел

1. Бобко В.Г. Відкриття провадження та підготовка до судового розгляду справ про визнання особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою. Юридичний науковий електронний журнал. Актуальні питання у сучасній науці. № 7(13). 2023. С. 239–249. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5420/5451> (дата звернення: 19.11.2025).
2. Скрипник В.Л. Визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою в судовому порядку: окремі аспекти. Науковий вісник Ужгородського національного університету. № 82 (1). 2024. С. 323–327. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/53.pdf> (дата звернення: 19.11.2025).
3. Цивільний процес : навч. посіб. / кол. авт.: К.Р. Резворович, О.С. Юнін, М.П. Юніна та ін. – Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2023. 224 с. URL: <https://opac.kntu.kr.ua/bib/4891> (дата звернення: 19.11.2025).
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. : веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 19.11.2025).
5. Шинкаренко Д.О., Логінова М. Як впливає воєнний стан на цивільне право? // The 8th International scientific and practical conference Modern research in world science (October 29–31, 2022) SPC Sci-conf.com.ua. Lviv, Ukraine. 2022. С. 1817–1820. URL: <https://sci-conf.com.ua/viii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-in-world-science-29-31-10-2022-lviv-ukrayina/> (дата звернення: 19.11.2025).
6. Верховний Суд. Постанова від 09 квітня 2025 р. у справі № 710/1160/24. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://kma.court.gov.ua/sud4820/gromadyanam/1/710116024_postanova (дата звернення: 19.11.2025).